

Cilt / Volume: 16, Sayı / Issue: 31, Sayfalar / Pages: 171-185

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 02.12.2025

Accepted / Kabul: 10.03.2026

ULUSÖTESİ GÖÇÜN ÖZNESİ KİMSELERİN YER İLE KURDUKLARI İLİŞKİYE DAİR KISA BİR TARTIŞMA

Esengül DANIŞAN ARTAN ¹

Öz

Bu makale, ulusötesi göç bağlamında yer ile insan arasında kurulan ilişkinin, modern ve postmodern toplumlarda nasıl farklı biçimlerde kavramsallaştırıldığını, kuramsal bir yeniden çerçeveleme denemesi olarak ele almaktadır. Çalışma, ampirik bir saha araştırmasına dayanmamakta, ulusötesi göçün öznesi kimselerin yer ile kurdukları ilişkiye dair literatürde geliştirilen başlıca yaklaşımların eleştirel ve ilişkisel bir okumasını sunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, literatürde çoğunlukla birbirine karşıt biçimde ele alınan özcü yaklaşımın ürettiği yersiz yurtsuzlaşma kavramı ile özcülük karşıtı anlayışın geliştirdiği yeniden yerliyurtlulaşma kavramlarını birlikte düşünerek, küresel mekân tahayyülünün “yer” kavramını nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktır. Makale şu soruya yanıt aramaktadır: Küresel mekân tahayyülü, ulusötesi bağlamlarda yer ile kurulan ilişki, literatürde sıklıkla karşıtlıklar üzerinden kurulan kavramsallaştırmaların ötesinde, nasıl ilişkisel ve süreçsel biçimde yeniden düşünmeyi mümkün kılar? Bu çerçevede çalışma, yerin ne tamamen çözülen ne de değişmeden kalan bir yapı olarak kavranabileceğini; aksine, farklı kuramsal yaklaşımlar içinde zamansal, mekânsal ve toplumsal süreçler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretildiğini savunmaktadır. Makalenin özgün katkısı, ulusötesi göç literatüründe çoğunlukla karşıtlık içinde ele alınan bu kavramları, birbirini dışlayan kategoriler olarak değil, yer ile kurulan ilişkiyi, birlikte ele alan eşzamanlı süreçler olarak kavramsallaştıran bütünlüklü bir kuramsal çerçeve önermesidir.

Anahtar Kelimeler: Yerinden Edilmiş Kimse, Yer, Özcü Yaklaşım, Yersiz Yurtsuzlaşma ve Yeniden Yerli Yurtlulaşma.

Jel Kodları: F22, N90, R38, Z18.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: esenguldansan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4143-3104.

Atıf/Citation

Artan-Danişan, E. (2026). Ulusötesi göçün öznesi kimselerin yer ile kurdukları ilişkiye dair kısa bir tartışma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(31), 171-185.

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

A BRIEF DISCUSSION ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SUBJECTS OF TRANSNATIONAL MIGRATION AND PLACE

Abstract

This article addresses the relationship established between place and people in the context of transnational migration as a theoretical attempt to reframe how this relationship is conceptualized differently in modern and postmodern societies. The study is not based on empirical fieldwork; rather, it offers a critical and relational reading of the main approaches developed in the literature concerning how subjects of transnational migration relate to place. The primary aim of the study is to consider together the concept of deterritorialization, produced by essentialist approaches, and the concept of reterritorialization, developed within anti-essentialist perspectives—concepts that are most often treated as oppositional in the literature—in order to demonstrate how the global spatial imagination transforms the notion of “place.” The article seeks to answer the following question: How does the global spatial imagination make it possible to rethink the relationship with place in transnational contexts in a relational and processual manner, beyond conceptualizations that are frequently constructed through oppositions in the literature? Within this framework, the study argues that place can be understood neither as a structure that is entirely dissolved nor as one that remains unchanged; rather, it is continuously reproduced through temporal, spatial, and social processes within different theoretical approaches. The article’s original contribution lies in proposing a comprehensive theoretical framework that conceptualizes these notions—often addressed in opposition within the transnational migration literature—not as mutually exclusive categories, but as simultaneous processes that together shape the relationship with place.

Keywords: Displaced Persons, Place, Essentialist Approach, De-Territorialization, Re-Territorialization.

Jel Codes: F22, N90, R38, Z18.

1. GİRİŞ

Ulusal sınırların ötesine yönelen giderek artan göç ve hareketlilik biçimleri, bireylerin yer ile kurdukları ilişkinin nasıl kavramsallaştırılması gerektiği sorusunu yeniden gündeme getirmiştir. Günümüz dünyasında hareketlilik, istisnai bir durum olmaktan ziyade toplumsal yaşamın kurucu bir unsuru haline gelmiş; bu hâl yer, kimlik ve aidiyet arasındaki ilişkilerin ne ölçüde süreklilik taşıdığı ya da nasıl dönüştüğü sorusunu merkezî bir tartışma alanına dönüştürmüştür. Özellikle ulusötesi göç bağlamında, yer ile kurulan ilişkinin tamamen çözüldüğü mü yoksa farklı bağlamlar içinde yeniden mi yapılandığı sorusu, sosyal bilimlerde süregelen temel gerilimlerden birini oluşturmaktadır.

Antropoloji ve beşerî coğrafya literatüründe bu gerilim, uzun süre yerleşiklik ile hareketlilik arasında kurulan karşıtlıklar üzerinden ele alınmıştır. Yerleşik hayat “normal” (Olwig, 1997, s. 17), hareketlilik ise “patolojik” olarak düşünülmüş; göç çoğunlukla köksüzleşme ve kültürel çözülme süreçleriyle ilişkilendirilmiştir (Malkki, 1992, s. 31). Buna paralel olarak, kültürlerin ve kimliklerin belirli mekânlara doğal ve sabit biçimde bağlı olduğu varsayımı, ulus devlet merkezli düşünme biçimlerini yeniden üretmiştir (Gupta & Ferguson, 1992; Malkki, 1992). Bu yaklaşım, yer, kimlik ve kültür arasındaki ilişkinin tarihsel ve ilişkiyel niteliğini büyük ölçüde görünmez kılmıştır.

Bu varsayımlara yöneltilen eleştirilerle birlikte, literatürde yerin sabit bir zemin olmaktan ziyade, toplumsal ilişkiler, tarihsel süreçler ve hareketlilikler içinde kurulan dinamik bir ilişki alanı olduğu vurgulanmaya başlanmıştır (Massey, 1994; Gupta & Ferguson, 1997). Ancak bu eleştirel açılımlar dahi çoğu zaman karşıt kavramsallaştırmalar üzerinden ilerlemiş; yer ile kurulan ilişki ya tamamen çözülen ya da yeniden kurulan bir süreç olarak ele alınmıştır. Bu durum, ulusötesi göç deneyiminin çok katmanlı, eşzamanlı ve çelişkili yapısını kavramayı güçleştirmiştir.

Bu makale, söz konusu kavramsal karşıtlıkların ötesine geçmeyi amaçlayan kuramsal bir yeniden çerçeveleme çalışmasıdır. Küresel mekân tahayyülü, ulusötesi bağlamlarda yer ile kurulan ilişkiyi, literatürde sıklıkla karşıtlıklar üzerinden kurulan kavramsallaştırmaların ötesinde, nasıl ilişkiyel ve süreçsel biçimde yeniden düşünmeyi mümkün kılar? sorusu çalışmanın temelini oluşturmaktadır ve makale söz konusu zorluğun keşfine çalışacaktır. Bu soru doğrultusunda makale, yer ile kurulan ilişkinin ne tamamen çözülen ne de değişmeden kalan bir yapı olarak ele alınabileceğini; aksine, farklı kuramsal yaklaşımlar içinde zamansal, mekânsal ve toplumsal süreçler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretildiğini savunmaktadır.

Makale, ampirik bir saha araştırmasına değil; ulusötesi göç, yer, mekân ve kimlik ilişkilerine dair literatürde geliştirilen başlıca kuramsal yaklaşımların eleştirel ve ilişkiyel bir okumasına dayanmaktadır. Bu çerçevede çalışma, literatürde çoğunlukla birbirine karşıt biçimde ele alınan kavramsallaştırmaları birlikte düşünmeyi önererek, bu karşıtlıkların birbirini dışlayan değil, karşılıklı olarak birbirini üreten ve dönüştüren süreçler olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Makalenin özgün katkısı, yer ile kurulan ilişkinin sabit kategoriler üzerinden değil, neden–sonuç bağları içinde işleyen çok katmanlı bir yapı olarak kavramsallaştıran bütünlüklü bir çerçeve önermesidir. Bu doğrultuda çalışma, küresel mekân tahayyülünü merkeze alarak, yerin zamansal, mekânsal ve toplumsal süreçlerin kesişiminde kurulduğunu; süreklilik ve kopuşun, sabitlik ve hareketliliğin eşzamanlı olarak işlediği ilişkiyel bir alan olduğunu ileri sürmektedir. Makale boyunca geliştirilen kavramsal şema, bu karşıtlıkları uçlarda konumlanan açıklamalar olarak değil, ulusötesi hareketlilik bağlamında yer ile kurulan ilişkiyi daimi süreçler olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

2. ZAMAN, MEKÂN VE YER KAVRAMLARINI TARTIŞMAK

Zaman ve mekân arasındaki ilişkinin modern toplumsal düzen içinde nasıl yeniden kurulduğu, yer kavramının bugünkü anlamlarını kavrayabilmek açısından kritik bir tartışma alanı sunmaktadır. Harvey (1990), Postmodernliğin Durumu adlı çalışmasında, Avrupa feodalizminden modernizme geçişle birlikte zaman ve mekânın insan merkezli, rasyonel bir

düzenleme çerçevesinde yeniden örgütlendiğini ileri sürer. Feodal toplumlarda yere bağlı zaman algıları hâkimken, modern toplumlarda zaman teknolojiler aracılığıyla ölçülebilir, mekân ise alınıp satılabilir bir meta hâline gelmiştir (Giddens, 1987; Harvey, 1990). Bu dönüşüm, zaman ve mekânın birbirinden ayrışmasına ve toplumsal ilişkilerin bu yeni düzenlemeler üzerinden kurulmasına yol açmıştır.

Lefebvre (1974) mekânın metalaşmasını, mekânın atomize edilmesi ve türdeşleştirilmesi süreciyle ilişkilendirirken, Harvey (1990) bu sürecin kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin yayılmasını kolaylaştırdığını vurgular. Bu çerçevede zaman ve mekân, toplumsal olarak üretilen ve tarihsel bağlama göre farklı biçimler alan kategoriler olarak ele alınmaya başlanmıştır (Durkheim, 1915; Bourdieu, 1977; Lefebvre, 1991). Ancak bu yaklaşımlar, mekânın toplumsal üretimini açıklamakla birlikte, mekânın çoklu ve eşzamanlı ilişkiler içeren yapısını yeterince görünür kılmakta sınırlı kalmıştır.

Bu noktada Massey (1994; 1999a), mekânın zamansallaştırılmasına karşı çıkararak, mekânın farklı toplumsal ilişkilerin eşzamanlı varoluşu olarak kavramsallaştırılması gerektiğini savunur. Lineer bir tarih anlayışının mekânı zamansal bir sıralamaya tâbi kıldığını belirten Massey, mekânın durağan değil; ilişkisel, açık ve çok sesli bir yapı olduğunu ileri sürer. Benzer biçimde Gupta ve Ferguson (1992), mekânın hiyerarşik olarak düzenlenmiş ilişkiler ağı içinde anlaşılması gerektiğini vurgulayarak, tarihsel farklılıkların bu ilişkiler üzerinden üretildiğini göstermeye çalışırlar.

Postmodernite ve küresel kapitalizm tartışmalarıyla birlikte yer kavramı, mekâna paralel biçimde yeniden tartışmaya açılmıştır (Massey, 1994; Urry, 1985). Ancak yer çoğu kez, mekânın karşısına sabitlik, kapalılık ve nostalji ile ilişkilendirilen bir kategori olarak yerleştirilmiştir. Massey (1999b), bu karşıtlığın yerin ilişkisel niteliğini görünmez kıldığını savunarak, yerlerin de tıpkı mekân gibi tarihsel, toplumsal ve ilişkisel süreçler içinde kurulduğunu ileri sürer.

Küreselleşme koşullarında yerel mekânların özgünlük üzerinden rekabet nesnesi hâline gelmesi ise, Harvey'nin (1990) işaret ettiği üzere, yerin metalaşmasına ve eşitsiz coğrafi gelişmenin derinleşmesine yol açmaktadır. Kentlerin ayırt edici yerler üzerinden küresel ölçekte rekabet ettiği varsayımı, çoğu durumda türdeşleşme ile sonuçlanmıştır (Boyer, 1988).

Bu kuramsal tartışmalar, yerin zaman ve mekânla kurduğu ilişki üzerinden ne bütünüyle çözülen ne de değişmeden kalan bir yapı olarak kavramsallaştırılamayacağını göstermektedir. Aksine yer, küreselleşme ve ulusötesi hareketlilik bağlamında, zamansal, mekânsal ve

toplumsal ilişkilerin kesişiminde, tarihsel olarak yeniden üretilen ilişkiyel bir alan olarak ele alınmalıdır. Bu bölümde özetlenen zaman–mekân tartışmaları, makalenin ilerleyen bölümlerinde yer ile kurulan ilişkinin neden karşıt kavramsallaştırmalarla açıklanamayacağını tartışmak için kuramsal bir zemin sunmaktadır.

3. YER VE İNSAN ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

3.1. Modern Toplumlarda Özcü Yaklaşım

Yer ile insan arasındaki ilişki, modern toplumsal düzenin ortaya çıkışıyla birlikte, belirli tarihsel ve mekânsal varsayımlar çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır. Kapitalizmin ürünü modernite ve ulus devlet sınırları ile mekânsallaşan dünya, insan–yer ilişkisini çoğunlukla durağan, sabit ve değişmez bir bağ olarak ele alan özcü yaklaşımları öne çıkarmıştır. Bu çerçevede yer, mekân ve kimlik arasında kurulan ilişkinin tarihsel olarak değişebilirliği büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.

Özcülük genel olarak, “şeylerin gerçek özlerine, bir varlığın ne olduğunu tanımlayan değişmez ve sabit özelliklere sahip olduğu inancı” olarak tanımlanmaktadır (Fuss, 1989, s. xi). Yer ve insan ilişkisine uygulandığında bu yaklaşım, insan, yer, kültür ve kimlik arasında varoluşun tüm aşamalarında geçerli olduğu varsayılan doğal ve kopmaz bir bağ olduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektife göre bireylerin kimlikleri, doğdukları ya da aidiyet atfedilen yerlerle özdeşleştirilmekte; hareketlilik ise bu “doğal” ilişkinin istisnası ya da sapması olarak değerlendirilmektedir. Mekânlar ve yerler, içsel ve ebedi niteliklere sahip varlıklar olarak kabul edilmekte; değişim ancak bu özün sürekliliği varsayımı altında, doğrusal bir tarihsel evrim olarak düşünülmektedir (Massey, 2005).

Bu yaklaşım, insan öznelliğini ve toplumsal ilişkileri büyük ölçüde tekil ve tutarlı kimlikler üzerinden tanımladığı için eleştirilmiştir. Mouffe (1998, s. 44), özcülüğün bireylerin çoklu, çelişkili ve farklı söylemler içinde inşa edilen özneler olduğunu görünmez kıldığını belirtirken; Sayer (1997, s. 81), bu yaklaşımın farklı bağlamlarda biyolojik indirgemecilik ya da determinizm üretme eğilimine dikkat çekmiştir. Yer ve kimlik tartışmalarında özcülük, özellikle ulusötesi hareketliliğin ve göçün yaygınlaştığı küresel koşullarda, hareketli nüfusları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dahası, bu perspektif çoğu zaman hareketliliği norm dışı ya da sorunlu bir durum olarak çerçevelemektedir.

Malkki'ye (1992) göre ulus-devlet sınırları temelinde mekânsallaştırılmış dünya algısı, insanların yerle kurdukları ilişkileri doğal ve kendiliğinden kabul ederken; kültür ve kimlik gibi kavramlar da ulusal sınırlar içinde tanımlanan somut yerelliklere referansla düşünülmektedir.

Bu bağlamda insan, kültür ve yer ilişkisini açıklamak için sıklıkla botanik metaforlar kullanılmakta; “kök salma”, “yerinden kopma” ve “köklerinden sökülme” gibi ifadeler, hareketliliği patolojik bir durum olarak kodlamaktadır. Böylece yer değiştirme, doğal düzenin bozulması şeklinde temsil edilmektedir.

Kibreab (1999) ise yer ile kimlik arasındaki ilişkinin, çoğu zaman bireylerin duygusal ya da kültürel bağlarından ziyade, belirli bir toprak parçası üzerinde egemenlik kuran devletin varlığıyla ilişkili olduğunu vurgular. Bu çerçevede yerle özdeşleşme, vatandaşlığın sağladığı haklara, kaynaklara erişime ve bu kaynakların korunmasına dair siyasal ve hukuki düzenlemelerle yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla özcü yer anlayışı, insan–yer ilişkisini doğal bir bağ olarak sunarken, bu ilişkinin arkasındaki iktidar, dışlama ve sınırlandırma mekanizmalarını görünmez kılma riskini taşımaktadır.

Bu nedenlerle modern toplumlarda baskın olan özcü yaklaşım, yer ile insan arasındaki ilişkiyi sabit ve kapalı bir çerçeve içinde tanımlamakla birlikte, ortaya çıktığı tarihsel bağlam ve ulus-devlet merkezli mekânsal düzen göz önüne alındığında, kendi içinde tutarlı ve mantıksal bir kuramsal çerçeveye dayanmaktadır. Nitekim bu yaklaşım, ulus-devlet sınırları içinde yerle kurduğu ilişkiler görece istikrarlı olan bireylerin aidiyet biçimlerini açıklamakta; hatta göç eden bireylerin, göç ettikleri mekânlarda yerleşik bir düzene geçtikten sonra geliştirdikleri kimi yerle ilişkili pratikleri ve kimlik biçimlerini anlamada hâlâ önemli bir açıklayıcılık sunmaktadır. Bununla birlikte özcü yaklaşım, göç sürecinin kendisi içinde ortaya çıkan hareketlilik, süreksizlik ve dönüşüm dinamiklerini; bu süreçte değişen ve yeniden kurulan kimlik ve aidiyet ilişkilerini kavramsallaştırmakta sınırlı kalmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümleri, bu sınırlılıkları aşmak üzere yer ve kimlik ilişkisini tarihsel, ilişkisel ve çok katmanlı süreçler içinde yeniden düşünmeyi amaçlayan yaklaşımlara odaklanacaktır.

3.2. Postmodern Toplumlarda Özcülük Karşıtı Yaklaşım ya da Sosyal İnşacılık

Özcülük yaklaşımına karşıt olarak gelişen ve çoğunlukla sosyal inşacılık başlığı altında tartışılan özcülük karşıtlığı, mekân, yer, kimlik ve kültür dâhil olmak üzere toplumsal gerçekliğin doğal ya da değişmez özlere değil, tarihsel ve toplumsal süreçler içinde kurulan ilişkilere dayandığı varsayımından hareket etmektedir. Bu yaklaşım, özcülüğün sabitlik, süreklilik ve doğallık atfettiği kavramları, inşa edilmiş ve dönüşebilir yapılar olarak ele alarak, öz fikri etrafında kurulan açıklamaların sınırlarını sorgulamaktadır (Sayer, 1997).

Özcülük karşıtı perspektif, sosyal bilimlerde özellikle kültürel özcülük ve biyolojik indirgemeciliğe yönelttiği eleştirilerle öne çıkmış; kimlik, ırk, toplumsal cinsiyet ve cinsellik

gibi alanlarda eleştirel bir yaklaşım olarak yaygınlık kazanmıştır (Sayer, 1997). Feminist (Massey, 1994), ırkçılık karşıtı (Van Wageningen, 2007) ve post-kolonyal literatürde (Fuss, 1989) olduğu kadar, post-yapısalcı ve postmodern teorilerde de (Laclau & Mouffe, 1985) merkezi bir konum edinmiştir. Bu bağlamda özcülük karşıtlığı, insanların ister “doğal” ister “kültürel” olarak tanımlansın, determinist yapıların pasif ürünleri değil; toplumsal ilişkiler içinde kurulan ve dönüşen özneler oldukları savını ileri sürmektedir.

Mekân ve yer tartışmaları açısından bakıldığında, özcülük karşıtı yaklaşım mekânın ve yerin sabit, durağan ve kapalı yapılar olmadığı; aksine, toplumsal ilişkilerin çoklu ve eşzamanlı etkileşimleri sonucunda oluştuğu fikrine dayanır. Massey'nin (1994a, s. 4–5) ifadesiyle mekân, “tüm mekânsal ölçeklerdeki toplumsal ilişkilerin çokluğundan inşa edilirken”, yer bu ilişkilerin belirli tarihsel ve mekânsal bağlamlarda kurulan geçici eklemlenmeleri olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu yaklaşım, yerin önceden verilmiş bir bütünlük değil, sürekli olarak yeniden kurulan ilişkiyel bir süreç olduğunu vurgular.

Bu çerçevede kültür ve kimlik de belirli mekânlara doğal olarak “ait” sabit varlıklar olmaktan çıkarılarak, hareketlilik ve karşılaşmalar içinde şekillenen dinamik süreçler olarak ele alınmaktadır. Gupta ve Ferguson'a (1997) göre özcülük karşıtı bakış, kültür ve kimliği belirli lokasyonlardan kopararak, onları yerle özdeş ve değişmez olmaktan ziyade, farklı bağlamlarda yeniden üretilen ilişkiyel yapılar olarak düşünmeyi mümkün kılar. Benzer biçimde Abusharaf (2005), kimlik ve kültürün doğaları gereği durağan değil; özellikle yer değiştirme ve göç deneyimleri içinde sürekli dönüşen pratikler olduğunu ileri sürmektedir.

Bununla birlikte, özcülük karşıtı yaklaşımın kendisi de literatürde eleştirilerden muaf değildir. McLennan (1995), özcülük karşıtlığının, yüzeysel çoğulluğu vurgularken toplumsal yapıların sürekliliğini açıklamakta zorlandığını savunurken; Sayer (1997, s. 455), özcülük ve özcülük karşıtlığının tek başına ele alındığında bazı toplumsal olguları kavramakta yetersiz kaldığını belirtir. Sayer'e göre bazı olguların belirli yapısal süreklilikleri bulunurken, bazıları –örneğin etnik kimlik ya da toplumsal cinsiyet– sabit özlere indirgenemez. Bu nedenle “hiçbir şeyin özü yoktur” varsayımı da, en az katı özcülük kadar indirgemeci bir çerçeve üretme riski taşımaktadır.

Bu tartışmalar yer, kimlik ve kültür söz konusu olduğunda özellikle belirginleşmektedir. Yer ve kimliğin tamamen akışkan ve bağlamdan bağımsız olarak kavramsallaştırılması, göç ve yer değiştirme süreçlerinde kurulan yeni ilişkilerin süreklilik ve kurumsallaşma boyutlarını görünmez kılabilir. Dolayısıyla özcülük karşıtı yaklaşım, yer ve kimliğin

değişebilirliğini güçlü biçimde vurgularken; bu değişimin hangi tarihsel, toplumsal ve mekânsal koşullar altında gerçekleştiğini açıklamak için ek kavramsal araçlara ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışma, özcülük ve özcülük karşıtlığını birbirini dışlayan uçlar olarak ele almak yerine, bu yaklaşımların her birinin yer–kimlik ilişkisini farklı boyutlarıyla görünür kıldığını ileri sürmektedir. Ulusötesi hareketlilik bağlamında yerin ne tamamen sabit bir öz ne de bütünüyle çözülen bir yapı olarak kavranabileceği; aksine, süreklilik ve dönüşümün, yerleşiklik ve hareketliliğin eşzamanlı olarak işlediği ilişkisel ve çok katmanlı süreçler içinde yeniden üretildiği savunulmaktadır. Bu kavramsal çerçeve, bir sonraki bölümde ulusötesi göç öznelerinin yer ile kurdukları ilişkilerin bu karşıt yaklaşımlar ışığında nasıl yeniden düşünülebileceğini tartışmanın zeminini oluşturmaktadır.

3.2.1. Yersiz Yurtsuzlaşma ve Yeniden Yerliyurtlulaşma

Küreselleşme ile birlikte mal, hizmet, sermaye, emek ve teknolojinin dolaşımının giderek yoğunlaşması, hareketliliği istisnai bir durum olmaktan çıkararak çağdaş toplumsal yaşamın temel bir boyutu hâline getirmiştir. Bu dönüşüm, ulus-devlet sınırlarının sabit ve kapsayıcı yapılar olarak algılanmasını sorgulatırken, yer ve mekânın nasıl kurulduğuna dair yerleşik kabullerin yeniden düşünülmesini de gerekli kılmıştır (Kibreab, 1999). Daha önce yer, görece durağan bir aidiyet çerçevesi olarak ele alınırken, güncel tartışmalar yerin hareketlilik, ilişkiler ve farklı ölçekler üzerinden sürekli olarak yeniden üretildiğine işaret etmektedir (Appadurai, 1996).

Bu bağlamda yersizyurtsuzlaşma kavramı, hızlanan dolaşım biçimlerinin yerle kurulan ilişkileri dönüştürmesini betimlemek üzere sosyal teori ve göç literatüründe yaygın biçimde kullanılmıştır. Appadurai (1991), çağdaş dünyayı “paranın, metaların ve kişilerin durmaksızın birbirini kovaladığı” bir hareketlilik düzeni olarak tanımlarken; Deleuze ve Guattari (1984) yersizyurtsuzlaşmayı, mekânsal bağların çözümlenmesi ve akışların sınırları aşması üzerinden kavramsallaştırmıştır. Bu yaklaşımlar, yersizyurtsuzlaşmayı yalnızca bireysel hareketlilikle sınırlı olmayan, mekânın kuruluş mantığını dönüştüren daha geniş bir süreç olarak ele almaktadır.

Bununla birlikte yersizyurtsuzlaşma, tek yönlü bir çözümlenme ya da kopuş süreci olarak değerlendirilmemektedir. Deleuze ve Guattari'nin (1984; 1987) vurguladığı üzere, mekânsal bağların çözümlenmesiyle eşzamanlı olarak yeni düzenleme, sabitleme ve yerleştirme pratikleri de ortaya çıkmaktadır. Yeniden yerliyurtlulaşma olarak adlandırılan bu süreç, hareketliliği düzenleme ve denetleme yönündeki mekânsal ve kurumsal müdahalelere işaret eder. Devlet

aygıtları, hukuk sistemleri, sınır rejimleri ve bürokratik mekanizmalar bu süreçlerin başlıca taşıyıcıları arasında yer almaktadır. Bu nedenle modern toplumlar, bir yandan hareketlilikle tanımlanırken, diğer yandan bu hareketliliği sınırlayan ve yönlendiren yerleşiklik biçimleri üretmektedir (Deleuze & Guattari, 1984, s. 257).

Siyaset teorisi ve göç literatüründe yersizyurtsuzlaşma kavramı sıklıkla sınırların anlamsızlaşması, ulus-devletin zayıflaması ve kozmopolit kimliklerin yükselişiyle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu tür okumalar, hareketliliğin yerel bağlamları ve siyasal sınırları otomatik olarak ortadan kaldırdığı varsayımına dayandıkları için eleştirilmiştir. Stepputat (1999), artan hareketliliğin devletin çözülmesinden ziyade, sınırların ve egemenlik pratiklerinin yeniden düzenlenmesiyle sonuçlandığını ileri sürmektedir. Benzer biçimde Houtum (2010), yersizyurtsuzlaşmanın mekânsal bağların ortadan kalkması değil, sürekli değişen koşullar altında yeni yerleşme biçimlerini mümkün kılan bir süreç olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır.

Bu çerçevede yeniden yerliyurtlulaşma, kaybedilen bir yere nostaljik bir dönüş ya da sabit bir yerellik tahayyülü olarak değil; yerin yeni mekânsal, siyasal ve simgesel düzenlemeler aracılığıyla yeniden üretilmesi süreci olarak ele alınmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin (1987) dikkat çektiği üzere, bu yeni yerleşmeler çoğu zaman geçici, parçalı ve yapay nitelikler taşısa da milliyetçilik, bölgecilik ve dışlayıcı kimlik politikaları gibi güçlü siyasal etkiler üretebilmektedir. Jameson (1998) ise yeniden yerliyurtlulaşmayı, hareketlilik koşulları içinde “yuva” hissi üreten mekânsal düzenlemeler olarak değerlendirmektedir.

Bu çalışma, yersizyurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşma kavramlarını birbirini dışlayan karşıtlıklar olarak değil, yer ve mekânla kurulan ilişkilerin dönüşümünü anlamaya imkân veren tamamlayıcı süreçler olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, yerin sabit bir arka plan değil; hareketlilik, düzenleme ve anlamlandırma pratikleri içinde sürekli yeniden kurulan bir ilişki alanı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

4. YER İLE İNSAN ARASINDAKİ İLİŞKİNİN YERSİZ YURTSUZLAŞMASI VE YENİDEN YERLİYURTLULAŞMASI

Mekân ve yer kavramlarına ilişkin eleştirel açılımlar, insanın yer ile kurduğu ilişkinin sabit ve değişmez bir yapı olarak değil; tarihsel, toplumsal ve siyasal süreçler içinde dönüşen bir ilişkisellik olarak ele alınmasını mümkün kılmıştır. Özellikle ulusötesi hareketliliğin yoğunlaşmasıyla birlikte, yer, mekân ve kimlik arasında ve bu bağlamda yerle kurulan ilişki ulus-devlet sınırları içinde bütüncül ve kapalı biçimde temsil edilebildiği yönündeki

varsayımlar giderek daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Agamben'in (2008, s. 93) artan hareketli nüfusun ulus-devlet içinde siyasal olarak temsil edilememesinin devlet–ulus–yer birlikteliğini yapısal bir krizle karşı karşıya bıraktığı yönündeki tespiti ile Said'in (1979, s. 18) bu durumu “genelleştirilmiş bir evsizlik hâli” olarak tanımlaması, bu sorgulamanın kuramsal arka planını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yerle sıkı biçimde eşleştirilen kültür ve kimlik kavrayışlarının açıklayıcılığını yitirdiği yönündeki eleştiriler literatürde giderek merkezî bir konum kazanmıştır (Massey, 1994; Gupta & Ferguson, 1997; Kibreab, 1999).

Bu eleştirilerin odağında, Turton'ın (2005) insanlar, kültür ve yer arasında; Gupta ve Ferguson'ın (1992) ise mekân, yer ve kültür arasında varsayılan eşbiçimsellik olarak tanımladığı özcü yaklaşım yer almaktadır. Bu yaklaşım, yer ile insan arasındaki ilişkiyi doğal, sabit ve değişmez kabul ederek, yerinden edilmiş ya da hareketli nüfusları norm dışı ve “sorunlu” kategoriler altında ele alma eğilimi üretmektedir. Gupta ve Ferguson'a (1992) göre bu durum, mülteci, göçmen ya da sürgün gibi kategorileri istisnai hâller olarak konumlandıran ve ulusalcı bakışı örtük biçimde yeniden üreten bir düşünsel çerçeveye işaret etmektedir. Ancak eleştirel literatürde amaç, yer–mekân–kültür ilişkilerinin önemini bütünüyle reddetmek değil; aksine hareketlilik koşulları altında bu ilişkileri yeniden düşünebilecek kavramsal bir perspektif geliştirmektir.

Bu çerçevede yersiz yurtsuzlaşma kavramı, özcü yer anlayışının sınırları içinde tanımlanan kimlik, aidiyet ve mekânsal bağların çözülmesini betimlemek üzere literatüre dâhil edilmiştir. Ulus-devletin yer ve mekânı sınırlarla ayırdığı, zamanı ise ölçülebilir ve homojen bir çerçeve içinde kurguladığı bağlamda, birey ve onun kimliği de bu sınırlar dâhilinde tanımlanmakta; bu sınırların dışına çıkış ise bir tür sınır kaybı, başka bir ifadeyle yersiz yurtsuzlaşma olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu anlamda yersiz yurtsuzlaşma, özcü yaklaşımın mantıksal bir sonucu olarak ortaya çıkmakta; yer ile kimlik arasındaki ilişkinin çözüldüğü, kayıp ve kopuş üzerinden okunan bir sürece işaret etmektedir.

Ancak küreselleşmenin ve göçün gündelik hayatın sıradan bir parçası hâline geldiği çağdaş bağlam, yer, zaman ve mekâna ilişkin bu özcü kavramsallaştırmaları yetersiz kılmakta ve özcülük karşıtı yaklaşımları gündeme getirmektedir. Brun'a (2001) göre yersiz yurtsuzlaşma, bireylerin kimliklerini ve kendilerini inşa etme kapasitelerini kaybettikleri anlamına gelmemekte; aksine bu kapasitelerin farklı bağlamlarda yeniden kurulduğu çok katmanlı süreçlere işaret etmektedir. Benzer biçimde Malkki (1992), yerle kurulan ilişkinin yalnızca doğum yeri ya da anavatan üzerinden tanımlanmasının, insanların yaşadıkları, hatırladıkları ve tahayyül ettikleri yerlerle geliştirdikleri ilişkileri görünmez kıldığını vurgulamaktadır.

Bu noktada yeniden yerliyurtlulaşma kavramı, özcülük karşıtı bir çerçeve içinde, yersiz yurtsuzlaşmayı nihai ve onarılamaz bir kopuş olarak değil; dönüşüm ve yeniden inşa sürecinin bir momenti olarak ele almaktadır. Stepputat'ın (1999) vurguladığı üzere, artan hareketlilik yer kavramını anlamsızlaştırmamakta; aksine yerle kurulan ilişkilerin yeniden düzenlendiği süreçlere işaret etmektedir. Stepputat'ın (1994) “yerinden edilme” kavramının dahi insanlar ile yerler arasında doğal bir bağ varsayımı taşıdığı yönündeki eleştirisi, bu yeniden düşünme ihtiyacını daha da görünür kılmaktadır. Buna karşılık Turton (2005), yerinden edilme deneyiminin yalnızca bir yer kaybı değil, dünyada yeni bir yer kurma mücadelesi olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır.

Bu tartışmalar, yersiz yurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşma kavramlarının birbirini dışlayan karşıtlıklar olarak değil; ulusötesi hareketlilik koşulları altında eşzamanlı ve ilişkisel biçimde işleyen süreçler olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim Steen Preis (1997), yersiz yurtsuzlaşma kavramının örtük biçimde yeniden yerliyurtlulaşmaya referans verdiğini belirtirken; O'Tuathail (1998), küreselleşmeyi bu iki sürecin birlikte işlediği bir yeniden mekânsallaşma pratiği olarak kavramsallaştırmaktadır. Brenner (1999a) ise bu süreçleri, toplumsal ilişkilerin mekânsallığının tarihsel olarak sürekli yeniden yapılandırıldığı uzun erimli bir dönüşüm olarak değerlendirmektedir.

Bu bağlamda yeniden yerliyurtlulaşma, nostaljik bir “geri dönüş” ya da kaybedilen bir yerin basitçe ikamesi olarak değil; yer ile ilişkisini kaybettiği varsayılan öznenin, bu ilişkiyi yeni bağlamlar içinde yeniden kurduğu dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Kimlik, aidiyet ve mekânsal ilişkilerin toplumsal inşalar olduğu kabulü, yersiz yurtsuzlaşmış öznenin aynı zamanda yeni sınırlar, yeni bağlar ve yeni yerellikler üretebildiğini ortaya koymaktadır. Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom metaforu, bu süreci kökene dayalı ve hiyerarşik modellerin ötesinde, yatay, çok merkezli ve ilişkisel bir düşünme biçimiyle kavramsallaştırmayı mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, yersiz yurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşmayı ardışık ya da birbirini dışlayan aşamalar olarak değil; heterojen unsurların bir araya gelerek yeni mekânsal ve kültürel düzenlemeler ürettiği eşzamanlı süreçler olarak düşünmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu tartışma, ulusötesi göç bağlamında yer ile insan arasındaki ilişkinin sabit kategoriler yerine, özcü ve özcülük karşıtı okumalar arasındaki gerilimler üzerinden, tarihsel, ilişkisel ve çok katmanlı bir yapı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ YERİNE

Ulusötesi hareketliliğin hız kazandığı ve göçün gündelik hayatın sıradan bir parçası hâline geldiği postmodern toplumlarda, yer ile insan arasında kurulan ilişkinin yeniden düşünülmesi kaçınılmazdır. Bu çalışma, ulusötesi göç söz konusu olduğunda yer ile kurulan ilişkiyi özcülük ve özcülük karşıtlığı ekseninde ele alarak, yersiz yurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşma kavramlarının bu tartışmadaki merkezi rolünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Temel argüman, yer ile kurulan ilişkinin verili ve doğal bir bağ olarak değil, tarihsel ve toplumsal süreçler içinde dönüşen ilişkiyel bir yapı olarak anlaşılması gerektiğidir.

Modern ulus-devlet çerçevesinde, bireyin kimliği yer, mekân ve sınırlarla tanımlanmış; bu sınırların dışına çıkma hâli çoğunlukla yersiz yurtsuzlaşma olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak özcülük karşıtı yaklaşımlar, bu durumu kalıcı bir kopuş olarak değil, yerle kurulan ilişkilerin çözülmesi ve yeniden kurulması süreci olarak ele alır. Bu bağlamda yersiz yurtsuzlaşma, yerle tanımlanmış kimliklerin geçici olarak askıya alınmasına işaret ederken; yeniden yerliyurtlulaşma, bireylerin yeni mekânsal bağlamlarda kimliklerini, aidiyetlerini ve toplumsal ilişkilerini yeniden inşa ettikleri çok katmanlı süreçleri ifade etmektedir.

Dolayısıyla yersiz yurtsuzlaşma ve yeniden yerliyurtlulaşma, birbirini dışlayan karşıtlıklar değil; ulusötesi göç koşulları altında eşzamanlı olarak işleyen süreçlerdir. Bu perspektif, yerinden edilmiş özneleri “eksik” ya da “olağan dışı” kategoriler içinde değerlendiren yaklaşımların aşılmasına katkı sunmakta; göç, yer, mekân, kimlik, ilişkilene tartışmalarını daha ilişkiyel ve dinamik bir çerçevede ele alma imkânı sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu kavramların sınırların ve iktidar ilişkilerinin ortadan kalktığı bir dünya varsayımına indirgenemeyeceği de unutulmamalıdır. Aksine, bu tartışmalar yerin, sınırların ve aidiyetlerin farklı ölçeklerde yeniden üretildiği bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Yazar makalenin tek yazarı olduğu için katkı oranı %100'dür

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2008). *Beyond human rights*. Novact. Retrieved December 28, 2022, from <https://novact.org/wp-content/uploads/2012/09/Beyond-Human-Rights-by-Giorgio-Agamben.pdf>
- Allen, T. G., & Turton, D. (1996). Introduction: in search of cool ground. In T. G. Allen (Ed.), *In search of cool ground: war, flight and homecoming*. essay, UNRISD.
- Anderson, B. (2016). *Imagined communities*. Verso Books.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. University of Minnesota Press.
- Bisharat, G. E. (1997). Exile to compatriot transformations in the social identity of Palestinian refugees in the west bank. In A. Gupta & J. Ferguson (Eds.), *Culture power place: explorations in critical anthropology*. essay, Duke University Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge Univ. Press.
- Boyer, M. C. (1988). The return of aesthetics to city planning. *Society*, 25(4), 49–56. <https://doi.org/10.1007/bf02695725>
- Brenner, N. (1999a). Beyond state-centrism? space, territoriality, and geographical scale in globalization studies. *Theory and methods*, 313–336. <https://doi.org/10.4324/9781315236285-23>
- Brenner, N. (1999b). *Globalisation as reterritorialisation: the re-scaling of urban governance in the European Union*. The editors of Urban studies.
- Castree, N. (2009). The spatio-temporality of capitalism. *Time & society*, 18(1), 26–61. <https://doi.org/10.1177/0961463x08099942>
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1984). *Anti-oedipus: capitalism and schizophrenia I*. Bloomsbury Academic.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*. (B. Massumi, Trans.). Bloomsbury.
- Durkheim, É. (1915). *The elementary forms of the religious life: Emile Durkheim*. Allen & Unwin.
- Giddens, A. (1987). Time and social organization. In *social theory and modern sociology* (ss. 140–165). essay, Blackwell.
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Harvey, D. (2006). *The limits to capital*. Verso.
- Jameson, F. (2009). *The cultural turn: selected writings on the postmodern 1983-1998*. Verso.
- Kibreab, G. (1999). Revisiting the debate on people, place, identity and displacement. *Journal of refugee studies*, 12(4), 384–410. <https://doi.org/10.1093/jrs/12.4.384>

- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. Verso.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Malkki, L. (1990). Context and consciousness: local conditions for the production of historical and national thought among Hutu refugees in Tanzania. In R. G. Fox (Ed.), *Nationalist ideologies and the production of national cultures*. essay, American Anthropological Association.
- Malkki, L. (1992). National geographic: the rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees. *Cultural anthropology*, 7 (1), 24–44. <https://doi.org/10.1515/9780822382089-004>
- Malkki, L. (1995). *Purity and exile: violence, memory, and national cosmology, among Hutu refugees in Tanzania*. University of Chicago Press.
- Marx, K. (1852). *The eighteenth brumaire of Louis Bonaparte*. Progress Publishers.
- Marx, K. (1993). *Grundrisse*. Penguin Classics.
- Massey, D. B. (1994). *Space, place and gender*. Polity Press.
- Massey, D. (1999a). Philosophy and politics of spatiality: some considerations. The hettner lecture in human geography. *Geographische zeitschrift*, 1–12. <https://doi.org/https://doi.org/http://www.jstor.org/stable/27818829>
- Massey, D. (1999b). Double articulation a place in the world. In A. Bammer (Ed.), *Displacements: cultural identities in question* (pp. 110–122). essay, NetLibrary, Inc.
- Massey, D. (2005). *For space*. Sage.
- McLennan, G. (1995). *Pluralism*. Open University Press.
- Mouffe, C. (1988). Radical democracy: modern or postmodern? In A. Ross (Ed.), *Universal abandon?: the politics of postmodernism* (pp. 31–45). essay, University of Minnesota Press.
- Said, E. W. (1979). Zionism from the standpoint of its victims. *Social text*, (1), 7–58. <https://doi.org/10.2307/466405>
- Sayer, A. (1997). Essentialism, social constructionism, and beyond. *The sociological review*, 45(3), 453–487. <https://doi.org/10.1111/1467-954x.00073>
- Steen Preis, A. B. (1997). Seeking place: capsized identities and contracted belonging among Sri Lankan Tamil refugees. In K. F. Olwig (Ed.), *Siting culture: the shifting anthropological object* (p. 236). essay, Routledge.
- Tuathail, G. Ó. (1998). Political geography III: dealing with deterritorialization. *Progress in human geography*, 22(1), 81–93. <https://doi.org/10.1191/030913298673827642>
- Turton, D. (1996). Migrants and refugees: a Mursi case study. In T. Allen (Ed.), *In search of cool ground: war, flight and homecoming in Northeast Africa*. essay, James Currey.

-
- Urry, J. (1994). Social relations, space and time. In D. Gregory & J. Urry (Eds.), *Social relations and spatial structures* (pp. 20–48). essay, Macmillan.
- Van Wagenen, A. (2007). The promise and impossibility of representing anti-essentialism: reading bulworth through critical race theory. *Race, gender & class*, 14(1/2), 157–177. <http://www.jstor.org/stable/41675202>
- Warner, D. (1994). Voluntary repatriation and the meaning of return to home: a critique of liberal mathematics. *Journal of refugee studies*, 7(2-3), 160–174. <https://doi.org/10.1093/jrs/7.2-3.160>